

tajno

PSIHOLOŠKI PROFIL ALIJE IZETBEGOVIĆA

UVOD

U socijalnim je znanostima izuzetno teško ispričati priču o kauzalnom lancu koji vodi tzv. društvenim promjenama na znanstven i precizan način. Socijalni je svjet izuzetno kompleksan, a ishodi se i kanali interakcija između pojedinaca vrlo teško mogu opisati jasnim znanstvenim vokabularom i terminima koji bi se mogli prevesti u jezik mjerljivih varijabli. Ekonomski, povjesni, kulturno-istorijski, psihološki i politički uzroci događaja u društvenom svjetu su toliko isprepleteni da je teško odrediti kada dominira jedan tip uzroka i kakvu ulogu u tom slučaju igraju ostali tipovi.

Stoga je npr. teško opisati kauzalnu stazu koja vodi od mimog stanja do ratnog sukoba između grupa i dalje ka ishodima ratnog sukoba.

Psihološke analize značajnih pojedinaca, lidera, koji imaju moć i koji igraju bitnu ulogu u određenoj grupi i društvenom svjetu općenito, imaju stoga ograničenu vrijednost. One nam teško mogu pomoći da precizno predvidimo čime će jedan odsječak povijesti jednog segmenta društvenog svijeta rezultirati. Jer, samo ponekad će psihološki faktori imati odlučujuću ulogu u uzrokovavanju socijalnih promjena, a ponekad će predstavljati sporedan, iako relevantan faktor.

H. Kissinger je na jednom mjestu rekao da je pokušaj predviđanja njemačke politike pred izbijanje II svjetskog rata na temelju analize intencija njemačkih lidera bio katastrofalnom pogreškom, jer se političke odluke ne mogu donositi na temelju procjena o koracima koje će vladajući uredi jedne strane države, tjerani vlastitom psihologijom, poduzeti. Te odluke treba donositi na temelju čvrstih i geopolitički relevantnih faktora, kao što su vojna snaga, ekonomski interes i odnos prema slovu međunarodnih sporazuma. (1)

Kissinger ima apsolutno pravo. Ne samo da se političke odluke ne mogu donositi na temelju psiholoških procjena o tome kakvim su političkim potezima lideri stranih zemalja skloni, nego su ponekad i ti potezi dotičnim liderima nametnuti, ili su samo pragmatična reakcija na trenutne okolnosti koja ne reflektira neposredno njihov mentalni sklop.

No, lideri jesu bitni. (2) Oni imaju moć i tu moć koriste. Oni donose odluke i te se odluke implementiraju. Odluke često, iako ne uvijek, dolaze "iznutra" tj. iz

tajno

tajno

glava lidera i psihodinamika tih glava nam može pomoći da ponekad retrospektivno razumijemo zašto se jedan lider brine za jednu stvar, a ne brine za neku drugu, zašto se prema grupi koju vodi ponaša na jedan, a ne na neki drugi način itd. Ne vjerujem da se to retrospektivno razumjevanje može prevesti u strogo deterministički kalkulus tj. algoritam koji nam može precizno reći što će jedan lider sutra učiniti. Pa ipak, to retrospektivno razumjevanje će nam ispričati korisnu priču o sklonostima jednog lidera, o načinu na koji on aranžira svoje opcije, o okviru u kojem je smješten najveći broj njegovih vjerojatnih poteza, a izvan kojega počinju "igre iznenađenja" ili "nametnute reakcije". Ono će nam, ukratko, dati probabilistički tip znanja o unutarnjim, mentalnim tendencijama individualnog tipa koje mogu pronaći put ka vanjskom svjetu i bitno utjecati na globalne socijalne odnose i promjene.

O metodi analize profila

Činjenica da Izetbegovićev psihološki profil nije dobiven podvrgavanjem Izetbegovića nekom od standardiziranih psiholoških testova, MMPI-u, EPQ-u ili TAT-u, se ne može rabiti kao argument protiv dole navedenih rezultata. Iako su testovi dobri po tome što su statistički provjereni i što se mogu prikazati u obliku neke numeričke mjerne skale, jedan psihološki profil može biti pouzdan i adekvatan i u ne-numeričkom obliku.

Analiza Izetbegovićevega profila je sačinjena kao analiza bitnih poruka sadržanih u njegovim intervjijuima, izjavama, knjigama i političkim odlukama. Svaki govor se može tretirati kao test osobnosti, jer svaki govor možemo interpretirati kao odgovor na nepostavljena pitanja koja se pak iz samoga govora daju rekonstruirati. Tako je npr. metodološki važno usmjeriti pozornost na tzv. samo-deskripcije, na rečenice u Izetbegovićevim govorima koje počinju sa "ja sam.." ili "ja želim...". Također je važno uzeti u obzir sliku svijeta koju Izetbegović zastupa u svojim knjigama i njegovo tumačenje temeljnih vjerskih osjećanja karakterističnih npr. za Islam. Metodološki je produktivno posebnu važnost dati tzv. općim stavovima o naravi čovjeka, povijesti, društva, znanosti, evoluciji, globalnim društvenim promjenama itd. Osnovno metodološko načelo je pri tome: "Ništa što se ponavlja nije slučajnost i sve što se ponavlja ukazuje na postojanje konstantnih psiholoških mehanizama koji tvore aktivnu srž jedne osobnosti".

Za analizu psihološkog profila može biti vrlo inspirativnom metoda analize političkih tekstova koju je zagovarao Lloyd de Mause koji je tu metodu primjenjivao u analizi npr. R. Nixona i J. Cartera. (3) De Mause je tu analizu nazvao "analiza fantazija", a ona se sastoji u sljedećem. U svakom tekstu

tajno

tajno

postoje neke bitne riječi i rečenice koje se mogu rabiti kao dobri indikatori psiholoških mehanizama karakterističnih za osobu koja je proizvela dotični tekst. Bitne su primjerice riječi koje se ponavljaju, ne samo u jednom tekstu nego i u grupi sukcesivnih tekstova. Bitne su također negacije, kao i riječi koje nose jak emotivni naboј. I riječi koje označavaju ljudsko tijelo, dijelove tijela ili važne životne aktivnosti i promjene, su dobri indikatori psiholoških mehanizama. U "analizi fantazija" je važno i potcrnati sve dijelove teksta koji pokazuju logičku nekoherentnost ili kontradiktornost, jer se tako može stići dobar uvid u unutarnje konflikte i u stavove koje jedna osoba čvrsto zastupa, a želi ih potisnuti ili držati u tajnosti zbog mogućih neugodnosti vezanih uz javno proklamiranje tih stavova.

Jedan pak od najboljih načina da se kroz analizu fantazija dobije slika o tvorcu političkog teksta se sastoji u tome da se uoče, sakupe i proanaliziraju metafore koje tvorac političkog teksta rabi. (4) Metafore su pouzdani vodiči u mentalni prostor jedne osobe jer one su, u biti, mali Rorschahovi testovi koji nam pokazuju kako jedna osoba mentalno strukturira nediferenciran i nejasan, a opet bitan, materijal. One nam govore o tome kako jedna osoba naglašava ono što je za nju relevantno i odstranjuje ono što je nerelevantno. One, općenito govoreći, imaju karakter opće važećih hipotetskih modela i primarnih konceptualnih sredstava koji nisu brojni, ali su za jednu osobu konstantni i karakteristični, jer predstavljaju osnovne blokove kojima jedna osoba gradi svoju dugoročnu sliku svijeta. Tvorac političkog teksta, osim toga, uvijek rabi metafore na ključnim mjestima svoga teksta, jer mu je posebno stalo do toga da čitaoci (ili slušaoci) dobiju jasnu i živopisnu sliku tih mesta, da ta mesta nepogriješivo shvate, a metafore su kraljevski put ka živopisnom i nepogriješivom razumjevanju poruke. Stoga su metafore također dobar putokaz ka porukama jednog političkog teksta za koje njegov tvorac smatra da su ključne i slanje kojih mu je neizmjerno važno.

PROFIL

Jedna od temeljnih crta Izetbegovićeva karaktera je **introvertiranost** jer uglavnom sve što se dešava "izvan njegove kože" interpretira kao test koji mjeri njegovu sposobnost da se 'predaje', da prihvata realnost i da, unatoč

tajno

tajno

svemu, ostaje smiren i ne gubi dostojanstvo, vjeru u sebe i svoj zdrav razum. Njegov imperativ, stoga, glasi 'što lakše podnosići poraze', a njegova slika svijeta isključuje mogućnost da se svijet objasni i podvrgne kontroli. Za male ljude (kao što je on), koji su "baćeni u ovaj svjet", svjet će uvijek ostati bogatom riznicom slučajnosti, koincidencija te bolnih i čovjeku nesklonih sila koje se ne mogu predvidjeti i objasniti. Kod njega se ovaj stav također reflektira kao odsustvo vjere u savršen i izravnani svijet u kojem pravda mora pobijediti što njegov prag tolerancije na nepravdu čini vrlo visokim. (5)

Iako se na prvi pogled može učiniti da se radi o osobi koja svoj osobni, unutarnji svijet vezuje uz sudbinu svojih sunarodnjaka i koja smisao života traži u društvenom angažmanu, ta je impresija pogrešna. Sebe je sklon opisati kao sanjara, dakle osobu koja je u cijelosti usmjerena na svoje vizije, (vidi dodatak uz Islamsku deklaraciju). Događaje u BiH je, vrlo znakovito, usporedio sa slikama iz "jednog ružnog sna iz kojeg bi se svakog trenutka mogao probuditi" (intervju časopisu "El Mundo").

Druga temeljna crta njegova karaktera je osjećaj (kompleks) **superiornosti**. Taj kompleks je usko vezan uz njegovu religioznost i uz osjećaj duboke pripadnosti tj. privrženosti islamu. On doista smatra da je islam najbolji i jedini cijeloviti odgovor na zahtjeve koje nam postavlja egzistencija. Po njemu jedino islam daje adekvatnu sliku temeljne psihofizičke dvojnosti ljudske prirode, jedino islam govori potpunu i nejednostranu istinu o životu. (6)

Kao osoba koja za sebe smatra da je ostvarila najdublji uvid u načela islama, a samim tim i u zagonetku i smisao života, on je uvjeren da raspolaže posebnim darom, posebnom snagom i posebnom, konačnom i bezgriješnom porukom-Istinom. Njegov, dakle, self-image implicira da je on već stigao do cilja do kojega neislamski nastrojene osobe (što uključuje kako kršćane, marksiste, materijaliste i idealiste tako i muslimane koji nisu u cijelosti razumjeli i prihvatali poruku islama) tek treba da stignu i kojemu, nesvesno, i teže jer ih sam život prisiljava na to. Fatalizam je dakako normalan i očekivan sastojak osjećanja dospjeća konačnom Cilju. (7)

Njegov odnos prema ključnim terminima islamske poruke također govori u prilog ove hipoteze o kompleksu superiornosti. Po njemu se ti termini ne mogu prevesti u europsku (čitaj ne-arapsku) terminologiju. Te termine može razumjeti samo onaj koji prihvata kako prosta i nedjeljiva osjećanja implicirana tim terminima, tako i jedinstvenu vjersku praksu koju ti termini nalažu. Njih ne može razumjeti pripadnik jednostranih tj. inferiornih kultura.

Stoga pravi motiv njegove tzv. tolerantosti prema drugim kulturama i njegova zastupanja multi-kulturalizma nije iskrena vjera u jednakopravnost i pluralizam. Pravi motiv je njegova kobna deluzija da je njegov svjetonazor superioran i da si superiorna kultura može i mora dopustiti luksus tolerancije prema inferiornim, nedovoljno humanim i efikasnim kulturama. Može, jer

tajno

tajno

inferiorme kulture i svjetonazori u načelu nisu nikakva zbiljska opasnost za superiornu kulturu. Mora, jer je za superioran svjetonazor poželjno da se povremeno iskušava i takmiči sa inferiornim svjetonazorima, da na taj način povremeno obnavlja svjest o svojoj posebnosti i superiornosti te da se time progresivno samo-verificira i utvrđuje.

Kada se introvertiranost, tj. opsjednutost vlastitom osobnošću, i kompleks superiornosti sluče, onda se u strukturi jedne osobnosti, kojoj je nametnut politički angažman, neminovno stvara dodatni obrazac, **obrazac mesijanstva** (kompleks poslanstva). Taj kompleks se oblikuje oko osjećanja da se posjeduje poseban dar i posebna Istina koju treba saopćiti običnim ljudima te oko osjećanja da sama povjesna situacija odabire pojedince koji jedan narod vode onako kako to Sudbina ili Povijesna Nužnost nalažu. (8) Lider osjeća da je on pozvan da prenese Mudrost običnim ljudima, da ih osvijesti i prosvjetiti, da im pokaže izvore Svetla i da ih tamo povede. Takva osoba je sklona donošenju osobnih odluka u ime velikog broja ljudi, bez kompromisa unutar grupe i bez uvažavanja racionalnih kriterija demokratskog donošenja grupnih odluka.

Ona svoj status unutar određene grupe definira kao status nedvojbenog autoriteta koji ima posljednju riječ i čije se odluke ne mogu mjenjati. Izetbegović je to implicate priznao u intervjuu "Danimu" (siječanj 1996, br. 39): "Mislim da svako manje-više voli da sam donosi odluke...". Ona se također neminovno drži na distanci kako spram svojih bliskih suradnika tako i spram grupe koju vodi, a osobne joj vizije često onemogućuju da suošće sa grupom. Ta distanca će neminovno povremeno implicirati nepovjerenje prema bliskim suradnicima, čak stanovitu paranoju koja će osobu sa dotičnim kompleksom tjerati da povremeno naglašava svoje mesijanstvo i vođstvo i nameće iracionalne odluke koje trebaju testirati submisivnost suradnika, njihovu spremnost potčinjavanja. Dodatna karakteristika ovog kompleksa je sklonost čestog postavljanja nerealnih zahtjeva grupi te pogrešno identificiranje praga izdrživosti grupe sa pragom osobne izdrživosti.

Takva osoba, konsekventno ovom kompleksu, neće moći izbjegći konflikte sa suradnicima jer takva je osoba "teška" za svoju okolinu budući da nitko ne voli biti vječnim sljedbenikom, nitko ne voli da ga se tretira kao nezrelo derište koje ne umije misliti vlastitom glavom i samostalno donositi odluke. (9) Osim toga, ona neće biti u stanju riješiti konflikte takvog tipa na pravedan, racionalan i načelno miroljubiv način, ona će vjerovati da je rješenje tipa "ili ja ili on" jedino moguće rješenje.

Osobe s takovim mentalnim obrascem ponašanja će povremeno patiti i od tzv. "unutarnjih zdvajanja", mučnih pitanja postavljenih samome sebi, pitanja tipa "Da li sam ja doista poslanstvo sudbine ? Da li sam ja dorastao zahtjevima Povijesti ? Da li će me ljudi razumjeti i sljediti ? Da li su moje predodžbe doista jasni i adekvatni uvidi u puteve Božje providnosti ?". Nitko

tajno

tajno

obdaren ovakvim kompleksom neće moći izbjegći pitanja takovog tipa jer se i najveći fanatici moraju povremeno suočiti sa trenucima otrežnjenja i obnove lucidnosti tj. zdravog razuma. No, dok osobe bez kompleksa mesijanstva relativno lako podnose trenutke "unutarnjeg zdvajanja" i pitanja koja postavlja "unutarnji kritičar", osobe sa kompleksom mesije te krutim i ekstremnim, a za njihovu osobnost neophodnim, "Narcis"-stavom će vrlo teško podnositi te trenutke. Ti trenuci će ih činiti vrlo osjetljivim, povučenim i nesposobnim za normalno funkcioniranje i odlučivanje. Prenaglašeno samoljublje, utjelovljeno u formuli "Ja=Mesija", će se smjenjivati sa prenaglašenim samo-zdvajanjima, a ona će se smjenjivati sa prenaglašenom senzitivnošću ili apatijom te sa prenaglašenom melankolijom ili depresijom. (10)

Za osobu sa mesijanskim kompleksom su konkretni predmeti na koje se kompleks usmjerava uvijek relativno nebitni. Takva osoba mora biti mesija, a da li će se taj kompleks konkretno realizirati u sportskom timu, obitelji, učionici, zatvoru, radnoj zajednici, političkoj stranci ili nekoj većoj grupi kao što je nacija, je manje bitno.

Ne može se poreći da se sve gore navedene dimenzije obrasca mesijanstva mogu pronaći u psihografskoj slici Alije Izetbegovića i da se u njegovim samodeskripcijama jasno vidi da je on sebe shvatio kao "osobu koja ima posebnu povijesnu misiju". Već sama činjenica da je u "Islamskoj deklaraciji" odlučio govoriti u ime "Muslimana Svjeta" je dovoljna da potvrди hipotezu o kompleksu mesijanstva. U toj je knjizi on dijelom osudio muslimanske zemlje koje "idu krivim putem", a dijelom specificirao one uzore koje bi u budućnosti trebalo imitirati i sa kojima se njegovi ideali podudaraju. To znači da bi u budućnosti njegova filozofija trebala biti vodičem za muslimane, barem za one muslimane koji njemu odluče dati političku moć. Tijekom jednog privatnog razgovora sa Bernard Henry Levyem Izetbegović je rekao: "Tako je! Tako teče povijest! Ne dozvoljava uvijek izbor! I kada nam naredi-najvažnije je da smo što više poslušni njenoj **naredbi..**" što također vrlo jasno govori u prilog hipoteze da je riječ o osobi sa kompleksom tj. obrascem poslanstva.

Jedna od najbitnijih implikacija obrasca poslanstva je, već spomenuti, sentiment "distance spram grupe koja se vodi". Ta distanca se manifestira na 5 načina:

- 1) nedostatak osjećaja za patnju običnih i konkretnih ljudi-pripadnika grupe
- 2) sadizam + nepovjerenje prema grupi (ili 'suradnicima')
- 3) netolerantnost prema alternativnim, nediscipliniranim stavovima
- 4) poimanje grupe kao **mase ili jedinstvenog tijela**
- 5) nedostatak sluha za kulturne specifičnosti i individualne osobine grupe

Izetbegovićeve izjave pokazuju da se je njegova distanca spram grupe koju vodi manifestirala na svih 5 načina.

tajno

tajno

- 1) U intervjuu časopisu "El Mundo" Izetbegović je na upit "koji vam je najgori trenutak.. ?" odgovorio sa "rušenje Starog Mosta u Mostaru." (11) Potom je dodao da je muslimanski narod također u tom trenutku bio na izmaku snaga i opkoljen sa svih strana. Sama činjenica da se "najgori trenutak" definira stradanjem jednog neživog, iako povjesno dragocjenog, objekta i da se stradanju "tradicije" daje prioritet pred stradanjem konkretnih ljudi, dovoljno govori o izvjesnom nedostatku osjećaja za konkretne patnje konkretnih ljudi. Zašto Izetbegović nije u odgovoru naveo stradanje primjerice ljudi na Markalama ili u Tuzli ? Njegov odgovor pati od još jedne mane. On, umjesto da doprinese zблиžavanju hrvatskog i muslimanskog naroda, zблиžavanju koje je javno prihvaćeno kao korisno za muslimanski narod, obnavlja tenzije između ta dva naroda i Muslimane ponovo lišava jasne i realistične slike o nacionalnim ciljevima i međunacionalnim odnosima.
 - 2) U "Islamskoj deklaraciji" Izetbegović je jasno stavio do znanja da Muslimane svjeta, a to podrazumjeva i muslimane BiH, treba "buditi udarcima". Ako se krdo ne giba prema cilju koji predstavlja povjesnu zadaću treba ga pogurati šibom. Ako netko nije svjestan uloge koja mu je namjenjena, onda ga se mora podsjetiti na tu ulogu zaglušujućom bukom granata koja pretpostavlja da nesamoosješteni musliman već igra ulogu osještenog muslimana. Izetbegović je, također u "Islamskoj deklaraciji", usporedio muslimanski svjet sa "neuzoranom ledinom koja čeka svoje orače". Zašto, namjesto "orače", nije rekao "sijače" ? Zato što je podrazumjevao da tom svjetu treba sukob, treba jedna baterija VBR-ova koja zaista "ore zemlju" i doslovno ju izvrće naopako kako bi spremnije dočekala "sijače i Sunce Islama". U jednom nedavnom intervjuu Izetbegović je rekao da se je "bošnjački narod kroz ovaj rat definitivno oblikovao" što implicira a) pozitivno vrednovanje rata i b) podrazumjeva da su patnje, udarci, stradanja i bol pozitivan faktor u oblikovanju jednog naroda, u njegovom ujedinjenju i osještenju. (12)
- U "Islam između Istoka i Zapada" Izetbegović je slavio "žrtvu" i uzdigao ju do trona "vrata ka beskonačnosti" i "bljeskova munje u tamnoj noći". Dok jedna žrtva samo nakratko osvijetli noć, mnogo žrtava valjda može stvoriti veliku i trajnu noćnu svjetiljku. (13)
- Taj racionalizirani sadizam prema grupi sljedbenika je kod Izetbegovića kombiniran sa povremenim no intenzivnim osjećajem nepovjerenja prema toj grupi. U jednom intervjuu Izetbegović je rekao da ne zna što može očekivati na sljedećim izborima, jer je "narodna duša ranjena". Misao koja stoji iza ove konstatacije je da bi narod krivnju za svoje patnje mogao pripisati Vođi i da bi, konsekventno, mogao odbiti da i nadalje slijedi Vođu na putovanju koje je tako skupo. (14)
- Izetbegović to intenzivno osjećanje nepovjerenja povremeno usmjerava i

tajno

tajno

na svoje bliske suradnike. Čini se da je Ejup Ganić jedan od njegovih omiljenih objekata za "praznjenje" osjećanja nepovjerenja. U jednom intervjuu časopisu "Fokus" (21.03.'96.) Izetbegović je, vježbajući crni humor i komentirajući svoju bolest, rekao da su, čini se, "članovi Predsjedništva zadovoljni njihovim radom bez mene", što također indicira da on vjeruje da njegovi bliski suradnici smatraju da je on bolji kao "odsutan", a posjedovanje pak tog vjerovanja je savršen način da se probudi osjećanje nepovjerenja.

3) Uobičajeno je za osobu sa obrascem mesije da bude netolerantna prema alternativnim stavovima unutar grupe i da takve stavove tretira kao izraz nediscipline. Kod Izetbegovića se ta netolerancija mogla jako dobro primjetiti u njegovu pismu upućenom urednicima Radia i TV BiH a povodom Dnevnika TV BiH koji je prikazao kako je dočekana nova godina u Bosni. (15) Tu je naglasio kako neće posegnuti za cenzurom i zabranama, ali će se pobrinuti da narod s prezicom odbije različite sumnje vrijednosti koje mu se u ime kulture i slobode pokušavaju nametnuti. Zanimljivo je i da je u tom pismu Izetbegović osudio uzimanje deda Mraza za simbol novogodišnjih blagdana, kao nešto što je strano "našem narodu", tj. Bošnjacima. Uzme li se u obzir da za deda Mraza doista nema mjesta u Islamu, a da su Bošnjaci decenijama prihvatali taj lik kao simbol, jasno je da Izetbegović želi Bošnjake očistiti od svega onoga što ih, po njegovoj ocjeni, čini lošim i nediscipliniranim predstavnicima Islamske vjere. Kada su pripadnici "El Mujahida" tijekom 1992. godine u Zenici razbijali stakla na kinima iza kojih su bili obješeni posteri sa obnaženim osobama ženskog spola, njihova je poruka bila identična ovoj nedavnoj Izetbegovićevoj poruci urednicima Radia i TV BiH s tom razlikom što su oni svoju poruku slali neverbalnim sredstvima. U oba slučaja poruka glasi da narod treba disciplinirati i, ukidanjem alternativnih kultura, nagoniti na pravi Put koji vodi pravom Cilju.

4) Izetbegović je više puta pokazao da muslimanski narod uzima kao pasivnu masu ili kao žilavo, bezlično i jedinstveno tijelo. Njegove riječi koje sam naveo pod 2) o "oblikovanju bošnjačkog naroda kroz rat" i o Muslimanima svjeta kao o "neuzoranoj ledini koja čeka svoje orače" već dovoljno govore u prilog tome. U jednom intervjuu časopisu "Ljiljan" (29.11.1995.) Izetbegović je muslimanski narod usporedio sa "osobom koja je pretrpjela i preživjela tešku saobraćajnu nesreću". Kada se na taj način razmišlja o narodu, onda se narod tretira kao jedinstveno, žilavo i bezlično tijelo, kao masa. Umiranja konkretnih ljudi se, u takvoj perspektivi, ne uzimaju doslovno nego se ona shvataju kao "ranjavanja naroda" i, naravno, dok god je većina pripadnika jednog naroda živa, rane na tijelu "naroda" nisu kobne. Tretiranje naroda kao "bezlične mase", kao "jedinstvenog tijela", je

tajno

tajno

jedan vrlo efektan odbrambeni mehanizam pomoću kojega se osoba desenzitivira na neugodna iskustva. No, iako je taj mehanizam efektan, on je i duboko nemoralan jer naprosto izobličuje realnost, izvrće činjenice.

Narod nije masa, narod nije jedinstveno tijelo, nasilna smrt jednog pripadnika naroda u npr. vojnem okršaju nije ogrebotina na moćnom, mnogoglavom i tisućljetnom tijelu "naroda". Opisivanje "jedinki" u terminima "dijelova i djelića narodne mase" je normalna posljedica jednog stava koji narod tumači kao sljepca ili sneno krdo koje mudri Poslanici Istine vode na tegobnom putu ka ozbiljenju povijesnih ciljeva. Alija Izetbegović je vrlo sklon takvom stavu, no, ne znam da li je on svjestan da će živi, inteligentni, odgovorni, samostalni i zreli ljudi jednadžbu "jedinka=djelić narodnog tijela" neminovno shvatiti kao osobnu uvredu. Jer ta jednadžba kazuje da vrijednost značajnog broja jedinki nije veća od vrijednosti nokta ili malog prsta, a da se neke druge jedinke po vrijednosti pak mogu izjednačiti sa "vitalnim organima jednog tijela". Ta jednadžba implicira da se smrt pojedinca ne broji dok god je dovoljan broj pripadnika jednog naroda (koliki je taj broj?) tj. "glavnina narodnog tijela" na životu.

- 5) Osnovna Izetbegovićeva nakana tijekom pisanja "Islamske deklaracije" je bila da se sačini jedan manifest panislamizma. (Premda je istina da Izetbegović tu knjigu nije spominjao u zadnjih 7-8 godina, jer vjerojatno uz nju vezuje neugodne uspomene, i premda ju, što je razumljivo, nikada nije navodio kao smjernicu svog političkog programa, mnoge elemente tj. stavove iz te knjige je Izetbegović povremeno i opetovano zastupao, naravno ne kao izvratke iz svog "panislamskog manifesta" nego kao samostalne i o njegovoj islamskoj filozofiji prividno neovisne hipoteze.) Panislamizam pak, što je izuzetno važno, ne trpi nacionalizme, on je sveopći vjerski pokret. Svaki nacionalizam predstavlja asimilaciju vjere i njeno utapanje u konkretnija grupna osjećanja, npr. osjećanje teritorijalnog jedinstva, osjećanje zajedničke prošlosti i budućnosti te zajedničkih kulturnih simbola i politike samo-određenja tj. izgradnje neovisnih, demokratskih i državotvornih institucija. Stoga je nacionalizam jedna vrsta sekularizirane religije u kojoj vjerske institucije i vjerski pokreti igraju sekundarnu ulogu i koja vjeru u zajedničkog Boga kompenzira vjerom u suverenitet i kontinuitet nacije. (16) No, ako zastupate panislamizam npr., ili pankatoličanstvo, nacionalna i državotvorna osjećanja će uvijek predstavljati jednu neugodnu prepreku koja se opire utapanju u obuhvatno i anacionalno jedinstvo svih predstavnika jedne Vjere. Upravo je ovakav stav zastupao Izetbegović u "Islamskoj deklaraciji". "Panislamizam je uvijek izvirao iz samog srca muslimanskog naroda, nacionalizam je uvijek bio uvozna roba". Nacionalizam je, po Izetbegoviću, u islamskom svjetu blokirao osjećaje izvorne vjerske povezanosti i funkcionirao kao neka vrsta

tajno

tajno

post-kolonijalnog tlačitelja islamskog svjeta. Doda li se ovom stavu Izetbegovićeva tvrdnja da je čovjekovo rođenje u konkretnoj sredini i konkretnoj nacionalnoj zajednici stvar slučaja, a ne osobnog izbora, dok je prihvatanje islamske Vjere uvijek čin svjesnog izbora, svjesne odluke, jasno je da je on sklon otpisati kulturne i povijesne razlike između raznih skupina muslimana kao nebitne, a naglasiti ono što primjerice vezuje muslimana u BiH sa iranskim ši'itima i inter alia turskim sunitim. Također u "Islamskoj deklaraciji", Izetbegović je osudio politiku Kemala Ataturka koji je nacionalizirao Tursku i sekularizirao njen politički ustroj, što je sukladno njegovom općem stavu o nacionalizmu i primatu jedinstva Vjere pred konkretnim i razjedinjujućim osjećanjima pripadanja jednoj specifičnoj zemlji, specifičnoj kulturi, prošlosti i specifičnoj međunarodnoj poziciji. Stoga se može reći da se nedostatak sluha kod Alije Izetbegovića za individualne osobine BiH muslimana može jednostavno i direktno izvesti iz njegove panislamske i anti-nacionalističke doktrine. Zanimljivo je da je toj doktrini Izetbegović, vjerojatno nesvesno, ponovo dao riječ u "uvodnoj rječi" na inicijativnom odboru za osnivanje SDA (ožujak 1990) kada je odbio "nečiji" zahtjev da se reafirmira naziv "Bošnjak" koji bi implicirao nacionalizaciju BiH Muslimana. I u intervjuu Focusu od 21.03.1996. godine, Izetbegović je muslimanskim intelektualcima koji vjeruju da se ne trebaju osjećati niti kao muslimani niti kao Bošnjaci (ili Srbi ili Hrvati) poručio : "Imajte vjerska osjećanja ili barem stvorite dobru osnovu za povratak u vjeru (budite Bošnjaci!), a usmjerite se na anacionalni cilj - cjelovitu BiH ! ". Izetbegović je objasnio da je to, nada se, prividan paradoks. Svakako, jer njegov primarni i kratkoročni Cilj nije gradnja nacionalne države nego priprema muslimana BiH za preporod osjećanja pripadnosti jedinstvenom Univerzumu Zajedničke i Moćne Islamske Vjere, a kulturne specifičnosti i individualna tj. nacionalna svojstva Bošnjaka BiH su u biti štetna jer umanjuju vjerojatnost takvog preporoda. Stoga je Izetbegović sklon olakom zaboravu specifičnog kulturnog i nacionalnog identiteta Bošnjačkog naroda.

Osobe sa kompleksom mesijanstva tj. vjerom u sudbinsko poslanstvo su **sklone visoko rizičnim pothvatima**. Veza između kompleksa mesijanstva i rizičnih oblika ponašanja je vrlo logična i jasna - "Mesija" ima stalnu potrebu da testira Sudbinu. Igra li na malo vjerojatan ishod, moći će odrediti koliko mu je Sudbina naklonjena i koliko ga povijesne i natprirodne Sile simpatiziraju. Provuče li se neoštećen kroz igru visokih rizika, moći će povjerovati da ga nešto ili netko na putu ka konačnom cilju čuva tj. da mu je netko ili nešto već preodredilo veliku povijesnu ulogu.

Izetbegović je tu svoju karakternu crtu pokazao dijelom u "Islamskoj deklaraciji" (lako ideja o stvaranju panislamske federacije izgleda nerealnom, a njeno ozbiljenje, pod postojećim uvjetima, nevjerojatnim, Izetbegović

tajno

tajno

pokretanje muslimana Svjeta ka ozbiljenju te ideje opravdava tvrdnjom "povijest je ne samo pripovijest o stalnoj mjeni, nego i o neprekidnom ostvarivanju nemogućeg i neočekivanog".), a dijelom u poglavlju o Predanosti u knjizi "Islam između Istoka i Zapada" (gdje je rekao da ljudi ne mogu kontrolirati niti grubo predvidjeti ishode svojih radnji, stav koji svaku ljudsku radnju pretvara u rizični pothvat, te da je naša Sudbina, tj. Poredak skriven iza svih naših "gađanja naslijepo", u Božjim rukama. "Naše je da nastojimo i djelujemo, rezultat je u Božjim rukama").

No, Izetbegović je tu svoju karakternu crtu pokazao i povlačenjem konkretnih političkih poteza o kojima će diskutirati kasnije.

Tri (+1) gore navedena obrasca (**introvertiranost, superiornost, mesijanstvo + sklonost riziku**) Izetbegovićeve osobnosti su glavne komponente konativnog (=afektivnog) dijela njegova mentalnog ustroja. Ti obrasci su ono što određuje njegov afektivni odnos prema svjetu, prirodi, samome sebi i drugim ljudima. Oni određuju kako će Izetbegović povući grubu crtu između pozitivnih i negativnih dimenzija svoga svjeta, što će ga zadovoljavati, a što činiti nespokojnim. Oni određuju kako njegove glavne sklonosti tj. tipove predmeta na kojima će se njegova mentalna energija pozitivno "prazniti", tako i kakvoču temeljnih mentalnih energija koje će kružiti njegovim mentalnim prostorom.

No, osim konativnih komponenti, potrebno je nešto reći i o kognitivnim komponentama njegova karaktera, o njegovom kognitivnom stilu. Kognitivni stil određuje opću metodu kojom jedna osobnost procesira informacije i crta mapu svjeta na temelju koje će donositi odluke i pronalaziti kanale pozitivnog pražnjenja mentalnih energija na predmetima prikladnim za takvo pražnjenje (tj. manifestirati svoja konativna svojstva-svoju afektivnost).

Prva i temeljna značajka Izetbegovićeve kognitivnog stila je **rezoniranje u trihotomijama**. On je sklon na svjet gledati kao na manihejsku borbu između dva načela, dva praoblika koji se pomaljaju u beskonačnom mnoštvu konkretnih oblika. No, borba ta 2 načela se mora završiti njihovom sintezom kroz treće načelo, treći praoblik. Ta manihejska borba se odvija i u svakom čovjeku. Izetbegović je spomenuta načela imenovao kao načelo Zapada (teza, materijalizam, neživi svjet, hedonizam, egoizam..), načelo Istoka (antiteza, religioznost, duša, neživi svjet, asketizam, altruizam...) i načelo Islama (sinteza). (17)

Osoba koja rezonira u trihotomijama pak u svom konceptualnom repertoaru drži tri pretinca, tri temeljna koncepta u koje pokušava ugurati sve ono o čemu se uopće može misliti. Takva osoba ima stalnu želju da svjet maksimalno pojednostavi i to ne mjenajući i ne prilagođavajući svoju

tajno

tajno

konceptualnu mrežu, nego prilagođavajući podatke svom trihotomijskom sustavu i konstruirajući definicije vrlo slobodno i nesukladno njihovom uobičajenom konstruiranju. Takva osoba će neminovno biti sklona fabriciranju podataka kako bi iste reducirala na jedan od 3 praobla. No, što se podaci više fabriciraju i što se 3 pretinca više nabijaju raznolikim podacima, to će sami pretinci postajati sve više i više neodređenima, a razlike među njima sve nejasnije i nejasnije. Osoba koja rezonira u trihotomijama će nadalje biti vrlo sklona previđanju finih nijansi i malih, a bitnih razlika.

Osoba sa trihotomijskim konceptualnim aparatom će, dakle, na borbu gledati kao na prirodno stanje u kojem se svjet i čovjek nalaze. Njene definicije, zbog nefleksibilnog konceptualnog repertoara, će uvijek biti manjkave, a bitne razlike će, u umu takvog tipa, neminovno biti brisane. Kada se npr. pročita "Islamska deklaracija" i "Islam između istoka i zapada", shvati se koliko je autor sklon fabriciranju podataka i previđanju bitnih razlika. Autor, Alija Izetbegović, je primjerice utvrdio da je engleski politički i moralni sustav vrlo sličan islamskom te da je američki pragmatizam također "srednji put" koji pokazuje sličnost islamu. Po Izetbegoviću, i države u kojima "stranke centra" tj. socijaldemokratske stranke izbore pobjedu na izborima pokazuju tendenciju ka islamskoj koncepciji života i svijeta. Izetbegović u svim tim stvarima koje pokazuju vrlo površnu sličnost sa islamskim sintetičkim duhom, po tome što izbjegavaju ekstreme i drže se sintetičke sredine, vidi nesvesnu tendenciju ka prirodnom i predestiniranom približavanju islamu. On, dakle, previđa bitne razlike, površne sličnosti tretira kao simptome skrivenog identiteta, a svoje temeljne koncepte tako grubo definira da u njih može stati bilo što. Ako islam definiramo kao "srednji put", onda bi nas i "čitanje Hegela uz doručak" činilo bliskim islamu, jer je aktivnost "čitanja Hegela uz doručak" sinteza duhovnog i materijalnog načela.

Izetbegović je naravno svoj trihotomijski obrazac primjenio i na arenu međunarodnih odnosa. Po njemu, načelno postoje samo tri bloka - zapadni (materijalistički), istočni (idealistički) i srednji (Islamski), koja grade globalni međunarodni poredak. Ti su blokovi u konfliktu, između Istoka i Zapada je konflikt ozbiljniji i snažniji dok je konflikt između islamskog bloka i ostalih blokova konflikt nižeg intenziteta. No, između ove Izetbegovićeve klasifikacije političkih blokova i realnosti postoje ogromne razlike. Države poput Japana, Turske, Izraela, Indije, Brazila, te mnogih afričkih država, se jednostavno ne mogu uklopiti u tako uprošćenu sliku međunarodnog poretka.

Druga značajka Izetbegovićeve kognitivnog stila je nepoštivanje načela kontradikcije. Izetbegović razmišlja u trihotomijama (teza-antiteza-sinteza) i čarobnu trihotomijsku formulu primjenjuje na sve predmete o kojima rezonira. Tako npr. on vjeruje da se čovjek ne može opisati jednostavnom i logički nekontradiktornom pričom te da se o čovjeku moraju izricati i teze i antiteze.

tajno

tajno

Drugim rječima, ako čovjeka opisujemo kontradiktornim rečenicama, naš će opis biti adekvatan. Ako načelo kontradikcije poštujemo i ne prihvatomo tetičko-antitetički tj. kontradiktorni opis čovjeka, naš će pristup čovjeku, po Izetbegoviću, biti pogrešan, nepotpun i jednostran. Stoga načelo kontradikcije valja odbaciti, tvrdi Izetbegović.

No, bez poštivanja načela kontradikcije nema racionalne komunikacije između ljudi. Ako netko tvrdi da je istinito i A i ne-A, onda mi ne možemo razumjeti što on hoće reći, osim da je, možda, A toliko neodređeno da bi moglo biti i istinito i neistinito. To je pak sasvim druga priča. Bez poštivanja načela kontradikcije se ne mogu niti izvoditi zaključci iz premlisa, ne može se uopće argumentirano rezonirati. Jer iz "Istinito je i A i ne-A" se može izvući bilo kakav zaključak.

Izetbegovićevo nepoštivanje načela kontradikcije je u direktnoj vezi sa njegovim kompleksom superiornosti. Jer osobe sa kompleksom superiornosti su sklene odbaciti logiku zdravog razuma kao logiku običnih i neprosvjetljenih ljudi. Oni pak koji krše pravila logike, kao što je pravilo tj. načelo kontradikcije, čine to u korist jedne navodno superiore, više logike koju rabe umovi svjesni dubokih, bipolarnih temelja svijeta. Na žalost, više istine koje traže superiornu, pravilima nevezanu, logiku se uopće ne mogu razumjeti jer istina prepostavlja smisao, a smisao prepostavlja poštivanje načela kontradikcije. Stoga "smisao" kontradiktornih tvrdnji može biti razumljiv samo tvorcima takvih tvrdnji i biti dijelom samo i isključivo njihovog privatnog mentalnog univerzuma. Uvjerenje pak da je "kontradiktorni smisao" najviša istina će one koji posjeduju to uvjerenje neminovno udaljiti od drugih ljudi, otežati im komunikaciju i stvaranje čvršćih veza sa drugim ljudima. To uvjerenje će ih učiniti ekstremnim introvertima kojima su osjećanja, a ne misli, emocije, a ne intelekt, osnovni putokaz u odlučivanju. (18)

Na koncu valja naglasiti da osoba koja, poput Izetbegovića, ne poštiva načelo kontradikcije nema problema sa poricanjem vlastitih tvrdnji i sa naglim prihvatanjem novih stavova neusklađivih sa starim stavovima. Takva osoba će za nepoštivanje intelektualnog fair-playa uvijek pronaći opravdanje u ispraznoj, protuslovnoj i besmislenoj floskuli "Svaka stvar ima dva lica" (ili "Sve ima svoju dobru i lošu stranu"). (19)

tajno

tajno

ETIOLOŠKE PRETPOSTAVKE I POLITIČKE KONSEKVENCE

Etiologija

Opis jednog karaktera obično sadrži i epigenetsku priču, priču o determinantama razvoja i odjelitim stadijima kroz koje se je dotični karakter razvio u onaj tip kojega zatičemo u trenutku opisivanja.

Svaki pojedinac mora proći kroz određene stadije razvoja i rješiti krize koje su karakteristične za određene stadije. Bez rješenja krize u jednom stadiju se ne može imati dovoljno sposobnosti za rješavanje kriza u narednim stadijima. Rješenje pak krize karakteristične za određeni stadij nije konačno. Kriza se može obnoviti i u narednim stadijima pod pretpostavkom da su naredni stadiji preopterećeni velikom količinom negativnih i kritičnih iskustava. O tome među psiholozima vlada sloga. Psiholozi se, na drugu stranu, razlikuju po načinu na koji klasificiraju i definiraju razvojne stadije. Osim toga, metodologija znanstvenog mjerjenja razvoja nije posve utanačena tako da su u razvojnoj psihologiji spekulacije i nagađanja česta pojava.

Ja osobno sam sklon prihvati Eriksonovu teoriju razvoja osobnosti prema kojoj se bilo koja osoba razvija u 8 razvojnih stadija.

Epigenetsko objašnjenje psihološkog profila Alije Izetbegovića će stoga izložiti u terminima Eriksonove razvojne psihologije.(20) Naravno, detaljni podaci o Izetbegovićevu djetinjstvu i periodu adolescencije mi nisu stajali na raspolaganju, no, smatram da bi se i iz vrlo grubih, generalnih i manjkavih podataka, kakvima raspolažem, mogla, uz pomoć dobre teorije, izvesti pouzdana priča o razvojnoj stazi Izetbegovićeva karaktera. Pri tome će se fokusirati na, po Eriksonu, 3 vrlo bitna razvojna stadija, stadij "povjerenja", stadij "autonomije" i stadij "identiteta".

Kao prvo, potrebno je sabrati grube podatke kojima raspolažemo. (21) Znamo da je Izetbegović potomak obitelji koja se je u prvoj četvrtini 20-og stoljeća definitivno nalazila u teškoj situaciji. Otomansko carstvo je kolabiralo i iza sebe ostavilo veliki broj islamiziranih ili islamski nastrojenih osoba koje su se našle na stranom teritoriju i pod upravom stranih i novonastalih država. Veliki broj muslimana se je početkom 20-og stoljeća vratio u Tursku što dobro

tajno

tajno

ilustrira opću situaciju. No, oni koji su ostali, bili izvornim vjernicima ili konvertitima, su se morali prilagoditi novim uvjetima, novim državama, novim identitetima i ulogu vladajućeg naroda zamjeniti ulogom potčinjenog i manjinskog naroda. Oni koji su ostali polako gube svoju imovinu, što je bio slučaj i sa obitelji Izetbegović. U takvim uvjetima sindrom Budenbrokova, pesimizam i degeneracija su normalne pojave.

U svakom slučaju, mladi Izetbegović je rastao u jednoj okolini koja mu nije mogla biti prijateljski naklonjena. On je u toj okolini bio nekom vrstom stranog tijela, aliena, rijetke životinjske vrste kojoj prijete progon i izumiranje. 1941. godine, kada je Izetbegović imao 16 godina, Sarajevo ulazi u sastav NDH. Balkan ponovno postaje pozornicom svjetova u konfliktu, no, strano tijelo, Izetbegović, u tom konfliktu ne može pronaći sebe. Njegov je otac sebe, prema nekim navodima, pronašao u ulozi šefa Gestapoa za Bos. Šamac. Izetbegović pak nema stranu kojoj bi se priklonio, a "Ustaška mladež" ga, kao i tisuće drugih mladića, uzima pod svoj plašt. Uskoro NDH nestaje, a Izetbegović ponovo postaje svjestan činjenice da živi u stranom i neprijateljskom svjetu. Gubi vjeru i u svoje sunarodnjake. 1946. godine ga komunističke vlasti hapse i osuđuju na 3 godine zatvora i prinudnog rada zbog "anti-komunističke djelatnosti". Izetbegović će kasnije reći da se u tom svjetu, od 1945. do 1989., nikada nije osjećao sigurnim.(22) Istina je zapravo da se on od početka svog života do 1989. nije mogao osjećati sigurnim.

Pokušajmo se staviti u Izetbegovićevu kožu i "iznutra" osjetiti na koji se je način Izetbegovićev karakter razvijao. Zamislimo kako Izetbegovićeva podsvjest komentira Izetbegovićeva iskustva i okolinu koja je motivirala ta iskustva.

"Ja ne živim u prijateljskom svjetu. Ostao sam u stranom podneblju i neke ljudi, koji sada vladaju, podsjećam na loše stvari, na vladavinu 'otomanske sablje'. Stvari se ne mogu razvijati u moju korist. Ja se mogu prilagoditi i potčiniti, no, nikada ne mogu doživjeti pozitivnu identifikaciju sa mojom socijalnom okolinom. Ne mogu vršiti nikakav bitan utjecaj na svjet u koji sam bačen. Mogu trpiti, podnositi poraze i šutjeti. Baviti se sobom i čekati do daljnog... Nekada smo vladali, imperij je bio ogroman, a sada možemo samo čuvati uspomenu na imperij. Mogu biti "jedan od vladara" kojemu njegova okolina ne priznaje da je vladar. Mogu i dalje biti aristokrat, "aristokrat za sebe", osiromašeni i razvlašteni potomak vladara kojemu su bogovi povjesti postali neskloni i koji nastavlja sanjati o nestalom imperiju i njegovoju duši koja bi se jednog dana mogla obnoviti. Moje je tjelo bilo uglavnom raspeto, no, ono nosi snove i tradiciju koji bi se jednog dana mogli predati mladim, slobodnim i snažnim tjerima. Jednoga dana, snovi starog pačenika, koji je naučio šutiti, trpiti i čuvati svoj svjet u sebi, postaće zbiljom, vodiće ljudе i određivati tokove povjesti".

tajno

tajno

Ako a) uzmemo u obzir odsječak povjesti u kojem se je Izetbegovićev karakter razvijao i gore simulirani Izetbegovićev unutarnji skript koji predstavlja normalnu reakciju na društvene i političke okolnosti karakteristične za 20- stoljeće na Balkanu, i ako b) Izetbegovićev skript opišemo u terminima Eriksonove razvojne psihologije, dobićemo sljedeće rezultate:

- 1) Stadij "povjerenja": ovaj prvi stadij razvoja ima za cilj stvaranje bazičnog povjerenja prema okolini i samome sebi. "Povjerenje" pri tome znači "vjeru u predvidljivost i prijateljstvo okoline, vjeru da možemo nešto napraviti, da to nekome nešto znači i da za to što uradimo nećemo biti kažnjeni". Kod Izetbegovića "povjerenje" je možda i bilo izgrađeno u 1-oj godini njegova života, no, kasnije je definitivno zakržljalo i degeneriralo. Osjećao se je stalno nesigurno, povjesne i društvene okolnosti mu nisu bile sklone i svoje stavove nije mogao "objektivirati" tj. izraziti, a da za njih ne bude kažnen. Takve okolnosti moraju rezultirati povlačenjem u sebe (introverzijom), pesimizmom i pasivnošću.
- 2) Stadij "autonomije" : Cilj ovog razvojnog stadija je stvaranje osjećanja da se posjeduje neovisna volja, da se može samostalno djelovati, na temelju vlastitih odluka. To osjećanje uključuje i smisao za pravo i poredak, vjeru da "socijalni poredak meni ostavlja dovoljno slobode da činim nešto valjano i da se time ponosim". Ono uključuje i osjećanje "uzajamne kontrole" gdje "pojedinac dijelom kontrolira socijalni poredak, a dijelom se mora potčinjavati pravednom socijalnom poretku". Izetbegovićev svjet je očito bio u konfliktu sa "smislom za autonomiju" koji se je u njemu možda počeo graditi. Izetbegović nije mogao uživati u osjećanju "neovisne, autonomne volje koja je ne samo kontrolirana od, nego i kontrolira socijalni poredak". Post-ottomanski socijalni poredak na Balkanu njemu u načelu i nikada nije mogao ostaviti dovoljan prostor slobode. Zbog toga Izetbegović i pripada tipu osobe koja "lokus svoje kontrole" projicira u izvanske činitelje. Nešto drugo, kao povjesna misija, povjesna okolnost, slučaj ili Allah, kontroliraju odluke koje pojedinac donosi, ali ne i vice versa. Osoba pak sa "vanjskim lokusom kontrole" će biti neodlučna, nesamostalna, često rezignirana, a svoju odgovornost će priznati pred Bogom ili pred povješću, no, ne i pred običnim ljudima. (23)
- 3) Stadij "identiteta": Cilj ovog razvojnog stadija je pronalaženje odgovora na pitanje "tko sam ?" i sticanje uvjerenja da u društvu koje me okružuje ima mjesta za moje "ja", za moju "bit". Da li je Izetbegović dosegao cilj ovog razvojnog stadija ? Ima li on jasan i konkretan odgovor na pitanje "tko sam ?", da li je društveno okruženje toleriralo taj odgovor i zna li Izetbegović pod kojim bi okolnostima društveno okruženje moglo tolerirati njegov odgovor ? Sam Izetbegović je dao neoriginalan odgovor na pitanje "tko sam ?", on je imitirao odgovore svojih slavnih predaka i učitelja i sebe opisao kao člana panislamske zajednice i čuvara duha i slova izvornog

tajno

tajno

islama, islama u ekspanziji. No, taj odgovor njegovo društveno okruženje nije moglo tolerirati i sam Izetbegović taj odgovor nije mogao pretvoriti u konkretnu aktivnost koja bi mu jamčila određenu društvenu poziciju. Stoga se je njegov osjećaj ego-identiteta morao pretvoriti u bunt na kojega je društvena okolina odgovarala zatvorskim kaznama. Odgovor je morao biti potisnut na izvjesno vrijeme dok se ne pronađe pogodna društvena forma u kojoj bi on mogao biti legitimnim. Na žalost, ta društvena forma još uvijek nije pronađena i za Izetbegovićev "ego-identitet" u postojećem političkom miljeu de facto još uvijek nema mjesta. BiH, do dalnjega, neće biti povoljan socijalni milje za preporod atmosfere panislamizma.

Kao odgovor na to, Izetbegović je razvio paralelni i difuzni "ego-identitet" koji ga čini neovisnim o konkretnom socijalnom okruženju. On postaje "vođom muslimanskog naroda" koji ima svoju povjesnu misiju kojoj je podređen i koji je stoga na distanci spram grupe koju vodi i od koje mu načelno ne treba pozitivan odgovor na njegovu "identifikaciju s vođom". Na drugu stranu, on postaje "predsjednik jedne multinacionalne države" što mu daje paralelni, zaštitnički identitet, masku kojom se, kad to zaželi, može pokriti i zaštiti svoje "panislamističko jezgro". Identitet "predsjednika multinacionalne države" ga, po prvi put u životu, čini sigurnim i zaštićenim. Prema tome, Izetbegović je odgovor na pitanje "tko sam ?" pronašao tako što je, poučen svojom neugodnom prošlošću i naučen da potiskuje svoje pravo "ja", razvio dva paralelna identiteta, identitet "vođe muslimanskog naroda" i identitet "predsjednika odn. skrbnika multinacionalne države", jedan primarni, a drugi sekundarni i zaštitnički identitet koji mu daje masku i čini ga, u vlastitim očima, imunim na "agresivnost nepovoljne socijalne okoline". Osim toga, njegov primarni identitet ne ovisi o tome da li u njegovoj društvenoj bazi ima mjesta za taj identitet. On je toj bazi nadređen i problem društvene prihvatljivosti jednog individualnog identiteta je vrlo jednostavno rješen, rješen je metodom eliminacije problema.

Zaključujući ovo poglavlje o etiologiji i epigenezi Izetbegovićevog psihološkog profila, važno je naglasiti da je Izetbegović bio stalno lišavan mogućnosti pozitivnog rješavanja individualnih kriza karakterističnih za opće razvojne stadije. Nije mogao razviti čvrsto osjećanje pra-povjerenja, nije mogao pozitivno razriješiti krizu osjećanja autonomije i unutarnje kontrole, nije mogao dati jasan i društveno prihvatljiv odgovor na pitanje "tko sam ?". Zbog svega toga, Izetbegović je razvio jak paralelni, rezervni mentalni obrazac, jaku sjenu koja živi u imaginarnom svjetu i povremeno pronađe put u realnost. On se je razvio u introverta, fatalistu, sanjara, poslanika, dvostrislenog vođu. Izgubio je osjećanje posjedovanja volje koja se može izraziti u pravednom socijalnom poretku, no, nadomjesto ga je osjećanjem "potčinjavanja povjesnoj Misiji dokazivanja superiornosti Islama". Izgubio je osjećanje povjerenja prema

tajno

tajno

svojoj socijalnoj okolini i smisao za odlučnu i pravovremenu akciju, no, taj nedostatak je nadomjestio preuzimanjem uloge vođe spremnog da igra na rizik, uloge koja tolerira višak nepovjerenja prema potčinjenima i koja narazriješenu razvojnu krizu pretvara u poželjnu karakternu crtu. Tijekom dužeg perioda svog života Izetbegović za svoj identitet nije pronašao povoljno mjesto u socijalnoj okolini. No, umjesto da krizu identiteta rješi stapanjem privatnog i javnog identiteta u jedno, on je od samog izostanka rješenja napravio jednu vrstu rješenja. Privatni identitet je pronašao u duhovnosti i slavljenju islama, a svoj javni identitet je izrazio kroz dvije odjeljene uloge, 1) realnu ulogu "skrbnika BiH muslimana" i 2) ulogu-masku "predsjednika BiH". Pri tome ga ova druga uloga, druga strana javnog identiteta barem prividno čini prihvaćenim od strane šire društvene okoline, štiteći tako njegovo privatno i realno javno "ja". On je, dakle, svoje globalno Ja oštro podijelio na jednoznačno privatno i dvoznačno javno Ja pri čemu mu dvoznačnost javnog Ja omogućuje da koristi skrivene kanale za povezivanje privatnog Ja (=promicatelj superiornog duha islama) sa realnim dijelom njegova javnog Ja (=branitelj interesa BiH muslimana kao potencijalnih članova društva u kojemu vlada islam i u kojemu se potvrđuje sva superiornost islama kao neprikosnovene i savršene vjere).

Političke konsekvene

Dok nam konkretni biografski podaci koji bi mogli verificirati gore navedene etiološke hipoteze o epigenezi i razvojnim krizama Izetbegovićeva karaktera nisu dostupni u dovoljnem broju, političke konsekvene Izetbegovićeva karaktera su očite i više nego dovoljne da se utvrdi uzročno-posljedična veza između njegova psihološkog profila i političkih odluka koje je donio i koje su bile bitne za političku sudbinu BiH.

Nema dvojbe da ga je primjerice njegov kompleks superiornosti učinio slijepim i nesposobnim za političko predviđanje i donošenje nerizičnih, a pravovremenih političkih odluka, da ga je taj kompleks naveo da povuče neke vrlo sporne, manjkave i , na duži rok gledano, štetne poteze. Tako je na prijedlog EZ-a da održi referendum o neovisnosti BiH, nakon kojega bi EZ priznala BiH, Izetbegović pokrenuo proceduru za održavanje referenduma. Pri tome nije ni najmanju pozornost posvetio odnosu prema Srbima u BiH nego je "stalno naglašavao da je opasnost od rata sada prošla". (24) Logika koja je pokretala njegovo političko rezoniranje je bila ta da će njegova politička volja biti odlučujući faktor u BiH čim međunarodna zajednica prizna

tajno

tajno

rezultate hrvatsko-muslimanskog referenduma u BiH, a time i neovisnost BiH. On je u to vrijeme vjerovao da međunarodno priznanje neposredno implicira odlučnost međunarodne zajednice da se bori na strani onih koji su se izjasnili za neovisnost te da superiornost posjedovanja prava na stolicu u UN-u nužno znači i političku, a i vojnu superiornost. Dakle, koncem 1991. i početkom 1992. godine Izetbegović je propustio donijeti bitne praktične odluke, npr. odluku o masovnjem naoružavanju ili odluku o pokretanju srpskog pitanja u BiH, a bitan faktor u tom propuštanju je bila njegova iluzija "superiornosti" koja ga je uljuljkivala u njegovoј pogrešnoј vjeri da je BiH neranjiva i da joj ne prijeti nikakva opasnost od izbijanja ozbiljnijeg i dugotrajnijeg sukoba. Sve u svemu, Izetbegović je, glede referenduma o neovisnosti, donio nepotpunu odluku, a ta odluka je bila nepotpuna jer je Izetbegović zaboravio u nju ukalkulirati neke važne i vjerojatne opcije, a zaboravio ih je ukalkulirati jer njegovim mentalnim sklopom dominira "obrazac superiornosti".

Kada je rat došao na ulice Sarajeva, Izetbegović je letio iz Lisabona za Sarajevo. U samom Sarajevu situacija je bila relativno povoljna za branitelje grada jer su komandu JNA držali u okruženju. No, sarajevsku zračnu luku su preuzele srpske snage i Izetbegoviću je rečeno da može sletjeti samo na osobnu odgovornost, što uvijek znači "uz preuzimanje velikog osobnog rizika". No, Izetbegović ne bi bio Izetbegović kada ne bi imao kompleks mesijanstva, kompleks koji osobu čini neosjetljivom na rizike i sklonom rizičnom ponašanju. Izetbegović je preuzeo rizik, srpske snage su ga uzele za taoca i rješile svoj problem. Izetbegović je ponovno donio pogrešnu i prividno osobnu odluku u trenutku kada su snage branitelja mogle izvući veliki profit. Odlučujući faktor u donošenju pogrešne odluke da se spusti u okupiranu sarajevsku zračnu luku je bila Izetbegovićeva sklonost ka slijepim i visoko rizičnim pothvatima, sklonost igranju uloge velikog Heroja i Izbavitelja koji će učiniti sve da spasi svoje sljedbenike. Ta sklonost je Izetbegoviću oduzela moć racionalnog procjenjivanja situacije i igranja na politički korisnu, nerizičnu, a opet ofenzivnu varijantu. Izetbegović je tada, mnogi se u tome slažu, uprskao stvar.

Lisabon je bio zanimljiv i po sastanku između Izetbegovića, Karadžića i Bobana, 18. ožujka 1992. godine. Na tom je sastanku dogovorena kantonizacija BiH u tri dijela, muslimanski, srpski i hrvatski. Izetbegović je u Lisbonu navodno prihvatio prijedlog kantonizacije, no, nakon slijetanja u Sarajevo je rekao da je Lisabonski prijedlog neprihvatljiv. Misha Glenny je ovu Izetbegovićevo odluku o neprihvatanju lisabonskog dogovora prokomentirao riječima "Do sada je predsjednik Izetbegović počinio nekoliko ozbiljnih greški". Jer, teritorij dodjeljen muslimanskom kantonu u Lisbonu je bio jednak teritoriju dodjelenom muslimanskim kantonima kasnijim Vance-Owenovim mirovnim planom kojega je Izetbegović prihvatio. (25) No, prihvatanje lisabonskog dogovora ili barem uzimanje tog dogovora kao dobru osnovu za

tajno

tajno

daljnje pregovore bi u tom trenutku, 18.03.1992., značilo izbjegavanje rata. Izetbegović je pak donio pogrešnu odluku da lisabonski dogovor u cijelosti odbaci. Toj njegovoju sudbonosnoj političkoj odluci je, osim gore spomenutog kompleksa superiornosti (izraženoj kroz općaranost obećanjem međunarodnog priznanja i kroz vjeru u neranljivost), u temelju ležala i njegova kobna nepraktičnost kombinirana sa sklonošću visoko rizičnim potezima.

Introvert, kao što je Izetbegović, je obično nepraktična osoba koja se ne snalazi najbolje u svojoj okolini. Nepraktični introvert uživa u sebi, svojim knjigama, poeziji, finoj umjetnosti i gaji odnos uglavnom prema impersonalnim i apstraktnim bićima a ne i prema konkretnim ljudima. On ne računa sa nepovoljnim opcijama prema kojima treba zauzeti gard i obično nespreman dočekuje udarce povremeno mu nesklone okoline. Izetbegović nije računao na goru opciju i nije si postavio zdravo pitanje "Što ako se Srbi odluče za rat, a međunarodna ih zajednica u međuvremenu ne osuđeti? Što ako se za našu trenutnu političku superiornost ispostavi da je samo trenutna, da ona ne donosi dovoljno političkih poena i da ne jamči nikakvu vojnu superiornost?".

Izetbegović si ta vrlo praktična pitanja nije postavio jer bi praktični odgovori na njih tražili praktične, dobro izniveliранe i fino diferencirane odluke. Sve bi to nadalje tražilo osobu koja uživa u prljavoj igri real-političkog nadmetanja u još uvijek nemilosrdnoj areni međunarodnih odnosa, osobu koja je vrlo zainteresirana za ono što se dešava izvan njene glave, osoba koja uživa mjereći se sa inteligentnim, vještim i lukavim igračima. No, Izetbegoviću, kao introvertu tj. osobi zainteresiranoj primarno za svoj unutarnji mir, za svoju mentalnu higijenu i ravnotežu, nedostaje smisao za donošenje lukavih, real-političkih odluka. Te praktične odluke se uvijek moraju temeljiti na 3 faktora, 1) konkretnim interesima, na 2) jasnoj predodžbi o vlastitoj snazi (vojnoj, ekonomskoj i političkoj) te na 3) realističnoj procjeni poteza koje bi suparnik mogao povući, i to kako u najboljoj tako i u najgoroj varijanti. Izetbegović je prvi faktor posve zanemario, a njegova je procjena drugog i trećeg faktora bila uglavnom pogrešnom. Ta miskalkulacija je bila direktnom posljedicom njegovih dominantnih mentalnih obrazaca, obrasca introvertiranosti i obrasca superiornosti, koji su suzili Izetbegovićevo svjest o mogućim opcijama, učinili ga kratkovidim za real-političke faktore i motivirali njegovo povlačenje pogrešnog političkog poteza odbijanja Lisabonskog sporazuma.

U međuvremenu je izbio oružani sukob i nadmoćna je srpska vojska zaokružila veliki dio BiH, između ostaloga i Sarajevo. Ratna je opcija postala jedina okrutna realnost, a Izetbegović se je našao u neugodnoj situaciji. Jedina alternativa koja mu je preostala se je sastojala u stvaranju vojnog balansa tj. u vojnem pariranju srpskoj vojnoj sili. Na samom početku rata on je još uvijek vjerovao da će se njegova politička superiornost lako pretvoriti u vojnu superiornost, da će međunarodna zajednica ili vojno intervenirati ili podići embargo na uvoz oružja u BiH. Za Izetbegovića je to bila jasna i

tajno

tajno

završena priča. No, pri tome je, ponovo slijepo vjerujući u svoju superiornost, posve smetnuo s uma da međunarodnoj zajednici nedostaju dvije bitne stvari za dublji i neposredniji angažman u BiH, jasan interes i konsenzus. Također je previdio da bi priznanje BiH više moglo predstavljati jednu simboličku poruku međunarodne zajednice srpskom režimu da ova neće priznati vojna osvajanja i promjene granica silom, a manje iskrenu odlučnost da se i vojno pomogne Vladi u Sarajevu, odlučnost koja bi se onda temeljila na prejudiciranju rješenja o unutarnjem ustroju BiH.

Pod takvim okolnostima, ono što je Izetbegoviću moglo doista pomoći je bilo izravnije i čvršće vezivanje uz Republiku Hrvatsku. No, to bi onda moralo značiti i fleksibilniji pristup Hrvatskoj Zajednici u BiH. Izetbegović se je pak odlučio za politiku ekvidistance te je Hrvatsku Zajednicu u BiH odlučio tretirati kao ilegalnu tvorevinu kojom se razbija BiH i koja predstavlja zapadni pandan Republici Srpskoj. Iza te odluke su stajale dvije poruke. Prva je bila "Muslimanski narod i njegovi predstavnici, imaju ekskluzivno pravo na definiranje unutarnjeg ustroja BiH". Druga je bila "Muslimanski narod će samostalno, oponirajući političkoj volji i Srba i Hrvata i oslanjajući se isključivo na vlastite snage, definirati kako svoju politiku tako i vojnu strategiju u BiH". Te poruke su, gledano iz današnje perspektive, bile vrlo štetne za muslimanski i hrvatski narod u BiH, a progres u rješavanju krize u BiH se je mogao postići samo postupnim 'gušenjem' tih poruka.

Ono što se mora naglasiti jeste činjenica da su se Izetbegovićeve gore navedene poruke i političke odluke koje je sukladno tim porukama donio temeljile ne na procjeni real-političkih faktora nego na živom pjesku ideoloških i pseudo-povjesnih predrasuda o srednjem, superiornom putu islama, o islamu kao mostu koji ,u blago nadvijenom luku, spaja istočnjačku religioznost i zapadnjački materijalizam, o navodnoj obnovi sporazuma "Cvetković-Maček" iz 1939. godine u kojoj bi Milošević valjda odigrao ulogu Cvetkovića, a Tuđman ulogu Mačeka. Izetbegovića je kompleks superiornosti ponovo učinio rigidnim i nesposobnim za racionalni kalkulus baziran na relevantnim i realnim vojno-političkim faktorima. Taj kompleks ga je motivirao da se uzdrži od stvaranja perspektivnog savezništva, da ide na organiziranje samostalne A BiH sa muslimanskim većinom kojoj bi se HVO eventualno mogao prikvačiti i vojno podrediti i koja će kasnije glumiti jedinu legitimnu vojsku u BiH. Izetbegovićevo dokazano nesnalaženje i nepraktičnost su bili samo naličje njegova pretjeranog samoljublja i samopouzdanja, njegova kompleksa superiornosti zbog kojega je uzaludno trošio godine na slanje monotone poruke inozemnim ("Osigurajte nam superioran vojni status ekvivalentan našem političkom statusu") i tuzemnim ("Mi možemo i moramo sami") faktorima.

Koncem 1992. godine otpočeli su Ženevski pregovori koji će početkom 1993.

tajno

tajno

rezultirati Vance-Owenovim mirovnim planom. Tijekom tih pregovora Izetbegović se je ponašao kao slon u staklarnici. Kao prvo, nije želio voditi pregovore sa Bobanom i Karadžićem, jer je on bio "legalno izabrani predsjednik jedne neovisne i suverene države" koji može pregovarati samo sa osobama koje imaju status ravnopravan njegovom. Kada su ga posrednici urazumili, nije želio voditi pregovore sa Karadžićem jer je Karadžić bio zločinac.(26) Izetbegović je zaboravio da mu je upravo koalicija sa Karadžićem omogućila da bude izabran za predsjednika predsjedništva BiH. Posrednici su Izetbegovića opet urazumili i pregovori su mogli otpočeti. Pod pritiskom Vancea i Owena je prihvatio mirovni sporazum, no, tijekom jedne pauze je odletio u Senegal u avionu Turguta Ozala kako bi lobirao za vojnu pomoć Armiji BiH. (27) Kada se je trebao spremati za rat, to nije učinio, a kada je trebao pokazati dobru volju za rješavanjem problema koji su uzrokovali ratni sukob pregovorima, on je pokazao dobru volju da te probleme nastavi rješavati oružanom silom. Njegov je um, nenađaren za real-politiku, očito kasnio za događajima.

Nakon što su Srbi odbacili Vance-Owenov plan, a svjet ih proglašio jedinim krivcima, Izetbegović je jedva dočekao da se i on odrekne plana. Ovaj put njegov su defanzivni, fatalistički i kontradikcijama sklon, mentalni sklop iskoristili Amerikanci. (28)

Analiza dalnjih Izetbegovićevih miskalkulacija bi nas predaleko odvela, a njegovi politički potezi su ovdje bitni samo kao ilustracija njegova psihološkog profila. Stoga, na koncu, valja napomenuti da je politički progres u BiH značajnim dijelom postignut zahvaljujući činjenici da je Izetbegoviću, na ovaj ili onaj način, postupno oduzimana mogućnost da, prema kalupu svog psihološkog profila, definira i kontrolira listu spornih točaka (a list of issues) oko kojih se vrti konflikt u BiH.(29) Taj je politički progres vjerojatno postignut i eksploatiranjem nekih specifičnih crtica Izetbegovićeva karaktera kao što su "lako podnošenje poraza", "visok prag tolerancije prema nepravdi", "fatalizam", "kompleks spasitelja" i "kompleks izvršitelja naredbi Povjesti".

Bilo kako bilo, nadam se da će nam analiza Izetbegovićeva psihološkog profila pomoći da bolje razumijemo, a možda ponekad i grubo predvidimo njegove buduće političke poteze.

tajno

tajno

Izvori i napomene:

- 1) Henry Kissinger (1995), **Diplomacy**, Simon & Schuster Ltd. , str. 301
- 2) vidi: Roger Fisher, Elisabeth Kopelman & Andrea Kupfer Schneider (1994), **Beyond Machiavelli**, Harvard University Press, str.10.-11
- 3) Lloyd de Mause (1989), **Grundlagen der Psychohistorie**, Suhrkamp, Frankfurt, str. 163-184
- 4) vidi također George Lakoff (1991) **Metaphor and War** (Center for the Cognitive Study of Metaphor-Oregon), izvor: Internet
- 5) vidi: Alija izetbegović (1995) ,**Islam između Istoka i Zapada**, Svjetlost-El Kalem, Sarajevo, str. 265-267
- 6) vidi: **Islam između Istoka i Zapada**, str. 19-22
- 7) vidi Izetbegovićev intervju dan časopisu Ljiljan (27.03.1996., str.4-5)
- 8) U knjizi **Islam između Istoka i Zapada** , str.22, Izetbegović kaže "Upravo u današnjem polariziranom svijetu islam, koji je već više nego jedanput poslužio kao most između Istoka i Zapada, mora postati svjestan svoje vlastite misije." Vjerovanje da povješću vlada Nužnost u koju Vođa ima poseban i povlašten uvid, vjerovanje koje sačinjava samo jezgro kompleksa mesijanstva, Izetbegović je izrazio i u intervjuu TV BiH od 05.04.o.g.
- 9) To osjećanje, vjerojatno, objašnjava psihološku dimenziju konflikta između Silajdžića i Izetbegovića.
- 10) vidi B.Henry Levy (časopis Ljiljan od 21.02.1996.str. 36), **Portret melanholičnog vojskovođe**
- 11) vidi Izetbegovićev intervju dan časopisu "El Mundo", prenesen u Oslobođenju (četvrtak, 28.12.1995. str.1) pod naslovom **Opstanak, naša pobjeda**; kao i razgovor na TV BiH sa Izetbegovićem vođen 05.04.1996.
- 12) vidi Izetbegovićev intervju u časopisu Focus (21.03.1996., str.8-9)
- 13) vidi **Islam između Istoka i Zapada**, str. 14
- 14) vidi Izetbegovićev novogodišnji intervju dan Oslobođenju (30.12.1995.- 02.01.1996. str.3) , pod naslovom **Vjerujem u trajni mir**;
- 15) vidi Izetbegovićevo pismo upućeno urednicima Radia i TV BiH pod naslovom **I vi imate svoj dio odgovornosti**, objavljeno u dnevnom listu Dnevni Avaz (br. 91., 03.01.1996. , str. 2)
- 16) vidi npr. Anthony D.Smith (1995), **Nations and Nationalism in a Global Era**, Polity Press, str. 147-160
- 17) vidi **Islam između Istoka i zapada**, str. 13-24
- 18) vidi: Gojko Berić, **Iskušenje vlasti**, (časopis Svet od 29.02.1996., str. 12-13)
- 19) vidi: **Myths of Bosnia**, u časopisu For Your Eyes Only, br.343 od 16.05.1994., gdje se kaže "The Moslem government has been intractable in

tajno

tajno

its demands". Dobra ilustracija za to je i Izetbegovićev kontradiktoran stav prema Jugoslaviji. Prije izbijanja rata u BiH Izetbegović je bio jedan od glavnih zagovornika očuvanja Jugoslavije, a 27.01.1996. godine, u svom referatu na proširenoj sjednici Glavnog odbora SDA, je Jugoslaviju usporedio sa mašinom koja je imala ugrađenu konstrukcionu grešku; svoje nekadašnje zalaganje za njeno očuvanje, neuskladivo sa njegovim današnjim stavom, je opravdao predosjećanjem katastrofalnog potresa i pokušajem da se taj potres ublaži (na retoričko pitanje 'da li smo bili naivni?' je indirektno odgovorio sa 'ne'). Potom je dodao da "sve što je u istoriji propalo, propalo je sa razlogom".
20) vidi Erik Erikson (1994), *Identität und Lebenszyklus*, Suhrkamp, Frankfurt; kao i Ante Fulgoši (1981), *Psihologija ličnosti*, Školska Knjiga Zagreb, str. 115-149.

- 21) Kao glavni izvor mi je pri tome služila **Zelena knjiga, HIS**
22) vidi Izetbegovićevu necjelovitu autobiografiju u knjizi **Mladi muslimani** (1991), Sarajevo, Biblioteka Ključanin, str. 53-69
23) vidi Izetbegovićovo pismo upućeno građanima Mostara 12.03.1996. (**HIS Mostar**, sl. bilj. ur.br. 1-590/96 od 14.03.1996.), u kojemu kaže da je samo on odgovoran, pred istorijom i pred građanima istočnog Mostara, za svoju odluku o centralnom distriktu. No, budući da Izetbegović svoju odluku u istom pismu mjeri njenim dugoročnim (povijesnim), a ne i kratkoročnim (reakcije naroda) posljedicama, on se oslobađa drugog dijela svoje odgovornosti (odgovornost prema konkretnim ljudima) i prihvata samo onaj dio za koji bi mu jednoga dana, u neodređenoj budućnosti, mogao suditi Sud Povijesti. Za podjelu karakternih tipova prema "lokusu kontrole" vidi D. Peck i D. Whitlow (1978), **Teorije ličnosti**, Nolit Beograd, str. 71-77
24) vidi: Misha Glenny (1993), **The Fall of Yugoslavia**, Penguin Books, str. 164.
25) vidi M. Glenny (1993), str. 166-167
26) vidi M. Glenny (1993), str. 224
27) vidi Lenard J. Cohen (1993), **Broken Bonds**, Westview Press, str.250-251
28) vidi M. Glenny (1993), str. 226-230
29) vidi M. Glenny, **Yugoslavia: The Great Fall**, u The New York Review of Books (23.03.1995), str. 63, gdje se za Washingtonski sporazum kaže da je rezultat političkog dogovora u kojem se je bosanska vlada odlučila odreći velikog dijela svoje suverenosti.

tajno